

SAKSUTGREIING

Aurland fjellstyre

Møtedato: 6.12.23

Stad: Flåm Marina

Sak 36/23. Høyring – kommunedelplan for kulturminne 2024 – 2033

Saksopplysning/vurdering

Aurland kommune har lagt ut på høyring utkast til ein kommunedelplan for kulturminne for perioden 2024-33. Arbeidet med planen starta alt i 2017.

Heile planutkastet ligg på kommunen si heimeside, og kan lesast der.

I høyringsbrevet som er sendt ut saman med planutkastet kan ein m.a. lesa følgjande:

- I planen er det vedteke som hovudmål at kulturarven skal vera ein viktig ressurs i lokalsamfunnet.
- Det er eit nasjonalt måla at kommunane skal ha kunnskap om, og oversikt over, verneverdige kulturminne.
- Utarbeiding av tiltaksplan vert starta opp hausten/vinteren 2023/2024.

Frå det omfangsrike planutkastet har eg berre teke med kapittel som har spesiell interesse for fjellstyret, som forvaltar av brukarinteressene i statsallmenningen. Det er kapitelet om jakt og fiske (side 28), og kulturminne frå eldre tid (side 34-35). Desse sidene ligg ved saksutgreiinga.

Jakt og fiske

Her er ein kort omtale av fiske og fiskekultivering i fjellvatna, laks- og sjøaufiske i elvane, og litt om fisket i fjorden. Reinsjakta i eldre tider er omtalt, likeeins nedskytinga av reinsstamma i samband med saneringa av sone 1 i Nordfjella etter funnet av CWD. Det er nemnt at området Raudafjell framleis har villrein. Det bør gå fram at dette og er tilfelle for den sørlege delen av Nordfjella, sone 2 – det som i Aurland vert kalla «Vestfjelli» eller «Vestre.»

Kulturminne frå eldre tid

Her er det kulturminne knytt til villreinjakt – dyregraver og bogastillingar - som det er mykje av i statsallmenningen, og i fjella elles i Aurland. Lovforbod mot gravfangst kom både i 1730 og i 1840, siste gong med pålegg om at gravene skulle kastast att. Dette tilseier at opplysninga i kapitelet om at anlegga gjekk ut av bruk på 1300-talet truleg ikkje stemmer. Men det som er rimeleg sikkert, er at dei fleste fangstminna av dette slaget er eldre enn reformasjonen (1537), og såleis er automatisk freda. Det same gjeld nok mange hellerar som vart nytta som buplassar ved fangsten.

Riksantikvaren har ansvar for registrering av freda kulturminne. Det som er registrert, kan ein få oversikt over på nettstaden Askeladden, ved å søkja på digitalt kartverk gjennom Kulturminnesøk. I Aurland kommune har slik registrering vore lite systematisk, og helst vorte utført i samband med planar om større tekniske inngrep, som vassdragsprosjekt eller kraftlinebygging. Sist skjedde dette i samband med kraftlineprosjektet Vassbygdi – Sogndal. Då var fylkesarkeologen m. fl. på Aurlandsfjellet og gjorde ein del registreringar, både langs kraftlinetrasèen og elles, før oppstart av anlegget. I tillegg er det gjort ein del registreringar av interesserte privatpersonar.

SAKSUTGREIING

Aurland fjellstyre

Møtedato: 6.12.23

Stad: Flåm Marina

Sak 36/23, side 2

Fjellopsynet har i mange år registrert og koordinatfesta dyregraver og bogastillingar me har kome over under oppsynsturar. Mange er dokumenterte med bilete. Når eg samanliknar med det eg finn ved nettsøk på Kulturminnesøk, ser eg at mange av oppsynet sine registreringar ikkje er å finna der. Truleg er det snakk om eit hundretals, eller meir. Ein god del av oppsynet sine registreringar er vidareformidla til NINA, i samband med ymse villreinrapportar. Dei er likevel ikkje lagde inn i Askeladden. Å gjera den jobben som skal til for å få lagt inn desse registreringane vil krevja ein del tid. Dette bør vera såpass interessant for kommunen og andre offentlege instansar med kulturminneansvar å få gjort, at det vil vera rimeleg å få dekt arbeidstida som krevst. Eg vil føreslå at dette vert teke med i fjellstyret sin høyringsuttale.

Framlegg til uttale:

Fjellstyret har følgjande merknader til kulturminneplanen:

A3 - Jakt og fiske

I tillegg til at det framleis er ein villreinbestand i Raudafjell, må det vera med at dette og er tilfelle i den sørleg delen av Nordfjella villreinområde (sone 2), det området som me i Aurland kallar Vestfjelli eller Vestre. Denne stamma er særers aktuell som grunnlag for tilbakeføring av dyr til sone 1.

3.2 Kulturminne frå eldre tid

Fjellopsynet har i mange år registrert og koordinatfesta dyregraver, bogastillingar og hellerar me har kome over under oppsynsturar. Mange er dokumenterte med bilete. Når ein samanliknar med det ein finn ved nettsøk på Kulturminnesøk, ser ein at dei fleste av oppsynet sine registreringar ikkje er å finna der. Truleg er det snakk om eit hundretals, eller meir. Å gjera den jobben som skal til for å få lagt inn desse registreringane i Askeladden vil krevja ein del tid. Dette bør vera såpass interessant for kommunen og andre offentlege instansar med kulturminneansvar at det vil vera rimeleg å få dekt arbeidstida som krevst. Fjellstyret vil føreslå at dette vert teke med under «aktuelle tiltak.»

Fjellstyrekontoret, den 5.12.23

Harald Skjerdal

4.3 Jakt og fiske

Det er lang tradisjon for både jakt og fiske i Aurland, noko tidlegare spor etter mellom anna fangstanlegg og bogestillingar i fjellet synar (sjå. Kap. 3.2).

Berre innanfor Aurland statsallmenning har me kring 450 km² høggjellsterreng og ca. 150 fiskevatn tilgjengeleg for innbyggjarar i dag. Utsetting av fisk i høggjellsvatn byrja sporadisk allereie på 1920-talet. Det var fyrst i 1973 at ein starta årleg systematisk fiskeutsetjing (Forvaltningsplan for Aurland statsallmenning, 2020).

Fiske etter laks og aure har òg ein lang tradisjon i Aurland. Aurlandselvi har sidan tidleg 1900-talet vore kjend for sitt fantastiske sjøaurefiske. Men laksefiske begynte lenge før det, med lakselordar som kom frå england for å fiske, kvar sommar. Dei kom opphavelg for å driva reinsjakt, for vel 150 år sidan, men oppdaga så lakse- og aurefiske. (Ohnstad, Aurland bygdebok, III). Etter andre verdskrig tok nordmenn og svenskar meir og meir over sportsfiske

Ikkje alle var elveeigarar, men fiske i fjorden var fritt for alle. Både bønder, husmenn og strandsitjarar nytta seg av dette.

Då fangstmenn (veidemenn) tok til i området, 3000-1500 f. kr, var det byrjinga på kultiveringa av Aurland og fjella rundt. Frå fjøra til fjells finst mange namn som vitnar om dyr og veiding. Og når Aurlendingane snakkar om «dyri» meine dei reinsdyr (hjortedyr). Dyr dal og Drego vitnar om gamal veiding og har vore ein del av dei store fangstområde i fjella. Andre viktige spor som vitnar om veiding er til dømes framom Hoasete og Frondalen, Husdalen, kor ein finn spor etter tufter. Tuftene ligg

på 1000 moh. og kan ikkje vere spor etter gardsdrift, men ein buplass i samband med veiding.

Aurlendingar har vore aktive villreinjegarar også på andre hjortedyr då dei etter kvart har dukka opp.

Den 15 mars 2016. er eit klart skilje i villreinhistoria til mellom anna Aurland kommune, då det gjerast funn av CWD på villrein i Nordfjella. Ikkje lenge etter blir det vedteke å sanere heile villreinstamma i sone 1, samstundes som det vart vedteke å arbeide med ein reetableringsplan for tilbakeføring av villrein.

Saneringa tok til i 2017 og i 2018 var ca. 2000 villrein fjerna. Plan for reetablering har framleis ikkje starta i 2023, og det vil teke lang tid før sonen er tilbake til der dei var før.

Det finst framleis villrein i raudefjella, som har tatt opp att bruken av området dei siste 10-15 åra, etter å ha vore meir eller mindre fråverande i fleire tiår. (Villrein.no). Målet for villreinstammen her er ca. 200 dyr.

Aktuelle tiltak:

Aurland kommune skal vere aktiv i arbeide med reetablering av villreinstammen i Nordfjella, og samtidig medverke til formidling og ivaretakinga av viktig kunnskap om jakt og fiske.

3.2 Kulturminne frå eldre tid

Aurland har mange spor i landskapet etter tidlegare busetnad og aktivitetar; gravrøyser, kyrkjetufter, gropasteinar og steinargardar, husttufter, gravminne, kolgroper og dyregraver og fangstanlegg.

Me har basert utvalet av eldre tids kulturminne på desse kriteria:

- Formidlingspotensialet
- Tematisk spreing
- Geografisk spreing.

Utvalde kulturminne

Nr.	Kulturminne	Område
B1	Villreinen – fangstanlegg osv.	Alle
B2	Gravhaugene på Onstad (sult) og på SJH, prestegården)	Delområde 3
B3	Funn Vangen kyrkje	Delområde 3
B4	Tufter - Gudmedalen	Delområde 4
B5	Gravrøyser Fronnes	Delområde 3
B6	Gravhauger Holmo, Nærøyfjorden	Delområde 1
B7	Hellekiste på Hemre	Delområde 1
B8	Gravhaug Skjerping	Delområde 1

B1 Villreinen – fangstanlegg

Aurlandsfjella er eit viktig kjerneområde for førhistorisk jakt på reinsdyr. Anlegga er vanskelege å datere, men fangsten i området går truleg tilbake til eldre jernalder (500 år f.kr til 550 år e.kr).

Fangstanlegga gjekk ut av bruk ved innføringa av skytevåpen på 1300-talet. (Vestlandfylke.no).

Viktige spor etter dyregraver med ledegjerder, og skytestillingar for boge, såkalla bogestelle kan ein finna på askeladden.no.

Dei store jaktområda ved Vargebotn, Berdalen og klovafjellet. Mellom Berdalen/Berdalsbotn og Rausmedalen ligg eit stort fangstanlegg. Det omfattar minst tre varderekkjer, 30 - 50 bogastiller, to dyregraver med leigegjerdesystem og fem til seks sirkelforma steinsetjingar som er tolka som fastringar. Anlegget er ikkje fullstendig registrert , og det kan hende at det er enda større. Alderen på anlegget er uvisst, men truleg har anlegget hatt lang levetid og kanskje fleire byggjefasar. Det er funne ein jernspiss i området som er datert til tidleg mellomalder. Fangstanlegget er svært stort og lett tilgjengeleg .

Ovanfor Drægo i Dyrdal, både på Langafjellet og Handadalseggi, mellom Styvisdalen og Langafjellet, ligg det store fangstsystem samansett av leiegjerder, dyregraver, bogastille, skremmesteinar, stup og kløfter. Systemet er bygd opp med tanke på fangst av rein og fungerte slik at dyra, ved hjelp av skremmesteinane og leiegjerdene, vart skremde mot dyregravene og stupa. Når dyra fall utfor eit stup eller ned i ei grav, var det ei enkel oppgåve å hente fangsten for jegerane. Frå dyregravene og stupa i Handadalen eller Tundalen vart dyra frakta ned til Dyrdal via Drægo og Drægali. Alle gardsnamna er

klare vitne om nettopp draging av dyr. Fangstanlegga vitnar om organisert jakt langt tilbake i tid, kan hende i jernalderen (500 f.Kr. – 1000 e.Kr). (Naroyfjorden.no)

Aktuelle tiltak:

Mange fangstanlegg og dyregraver ligger nære DNT-merka stiar og andre stiar i høgjellet, og ein bør få opp god informasjon om anlegga – del av arbeid med besøksforvaltningsplan/strategi. Få ei fullstendig registrering av alle anlegga i fjella.

B2 Gravhaugane på Onstad og på Sogn Jord- og hagebruksskule

Kring tunet på Sogn Jord- og hagebruksskule finst fleire større og mindre gravhaugar. Den største på tunet har eit tverrmål på 36 meter og ei høgde på over 6 meter, og er største attverande gravhaug i indre Sogn. Fleire mindre gravhaugar har vorte utgravd og fjerna opp gjennom tidene for å gje plass til betre arrondering av dyrkingsareala på garden.

Fleire av gravhaugane på Onstad er blitt fjerna i løpet av dei seinare åra. Ein av gravhaugane som ligg att, er den såkalla "Tinghaugen". Haugen ligg ved gardsvegen rett andsynes "Lensmannsstova". Haugen måler 22 meter i tverrmål og er tre meter høg, d.v.s. ein nokså scor haug. Den er dekt av tjukk grastorv, og langs haugkanten går ei kjede av stein som nå er dekt av jord. Namnet tyder på at haugen kan ha vore nytta som tinghaug. Flata vest for haugen heiter "Leikarvollen".

Aktuelle tiltak:

Kommunen bør vere pådrivar for å sikre gravhaugane, med t.d. utarbeiding av skjøtelsesplanar.

B3 Funn Vangen kyrkje

Det er gjort fleire funn knytt til Vangen kyrkje dei siste åra. I samband med dreneringsarbeid rundt Vangen kyrkje i 2022, vart det gjort ein som vart datert til seinmellomalder (ca. 1437-1522 AD) og funnplassen vart automatisk freda. Etter fleire nye gravearbeid langs heile sørsida av kyrka vart det funne fleire større heller. Dette er vurdert til å kunne vere gravheller frå mellomalderen eller heller for å føre dråpefall vekk frå kyrkja. I sjakta langs koret vart det påvist 6 graver.

Det mest interessante funnet vart gjort ved det nord-austlege hjørna på kyrkja. Der var det bl.a. spor etter kokegrop, og det vart gjort funn av bein og ei tann. Dette funnet vart datert til eldre romartid (år 120-248), medan dei andre funna var frå etterreformatorisk tid.

B4 Tufter - Gudmedalen

I Gudmedalen i Flåmsdalen er det registrert 14 tufter. Tuftane ligg i dag på garden Indreli. Tuftane ligg i to parallelle rekker på tvers av terrenget. Alle tuftane er bygd på same måten. Den eldste og største av tuftane er datert til eldre jernalder (*Verdiar i Flåmsvassdraget, Aurland kommune i Sogn og Fjordane, 2001*).

Det er òg registrert to hellekister på garden, og funn av eit sveid frå yngre jernalder. BK -Bergens Kalveskinn (Bjørgvin Kalveskinn) er den eldste skriftlege kjelda som omtalar Indreli (BK 47b). Leiglendingane på Indreli betalte då jordleige til presten ved Flæte kyrkje i Arnafjorden. (*Støl og gard i jernalderen på Vestlandet, Marit Skrede og Tor Anre Valvik*).